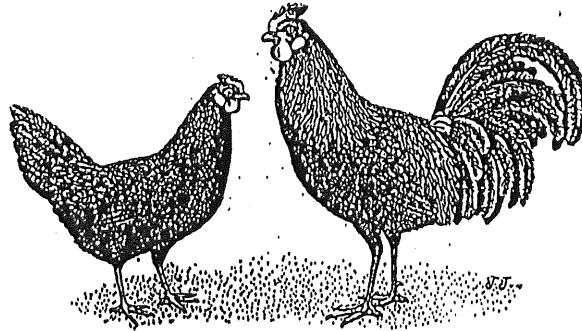

MTT / EJA

Maatiaiskan sailytysohjelma

Kuva 106. Suomalaisia maatiaiskanoja (sokaväriä).

Suomalainen maatiaiskana kirjasta Uusikanhoitokirja, Matti M. Ilkka 1934.

Alkuperäisroduistamme pienimmän, maatiaiskan sailyttämisen vakiinnuttaminen muiden maatiaisrotujemme tasolle on vihdoin toteutumassa. Maatalouden tutkimuskeskuksen (MTT) eläinjalostuspuolen toteuttama maatiaiskan sailytysohjelma on saanut innostuneen vastaanoton maatiaisharrastajien parissa. Sailytysohjelman ehtoihin sitoutunut tilaverkosto sailyttää ja lisää maatiaiskanaa vaalien sen puhtautta ja luonnonmukaisuutta. Ohjelma on käynnistynyt kyselyllä huhtikuussa 1998 ja sailytyssopimuksia tehtiin vuoden 1998 loppuun mennessä 54 kpl. Ohjelman teoreettisesta puolesta vastaa tutkija Juha Kantanen, MTT ja käytännön yksityiskohdista agrologiopiskelija Tarja Niemelä.

Miksi kannattaa sailyttää maatiaiskanaa ?

Maatiaiskana on yksi alkuperäiskotieläinroduistamme, jotka lisäävät maaseudun ja maatalouden monimuotoisuutta ja sisältävät ehkä korvaamattomia ominaisuuksia tulevaisuuden eläinjalostukselle. Eläimiä tulee siksi sailyttää jalostuksellisesti mahdollisimman laaja-alaisesti kuitenkin välttämättä niitä. Sopeutumisen jatkuminen tulee turvata siten, että maatiaiskanaa kasvatetaan sille luontaisissa olosuhteissa, sillä vain näin taataan tämän kulttuuriperintömme ilmentymän säilyminen tuleville sukupolville. Maatiaiskanpito on varteenotettava vaihtoehto matkalla kohti kestävämpää kotieläintaloutta; ilman tehotuotannon rasitteita tuotetuilla elintarvikkeilla on oma, kasvava asiakaskuntansa. Omatarve- ja luomuviljelijöiden tuotantoon maatiaiseläimet sopivat enemmän kuin hyvin. Maatiaiskan poikastuotantoa harjoittavien tilojen markkinointiin rekisteröinti tuo vakuuttavuutta.

Säilytysohjelma käynnistyi kyselyllä

Maatiaiskanapidajista kootulle kohderyhmälle lähetettiin huhtikuun -98 alussa kysely koskien maatiaiskanapidon nykytilannetta ja halukkuutta järjestäytyneempään säilytystoimintaan. Kysely tuotti kannustavan palautteen. Oletetun 5-10 tilan sijasta alustavia mukaan ilmoittautuneita kertyi parikymmentä. Lähetetyistä kaavakkeista palautettiin lähes puolet (38/80). Vastanneista peräti kaksi kolmesta oli heti valmis lähtemään mukaan säilytysohjelmaan ja heistä lähes kaikilla on jo tilallaan jotakin maatiaiskanakantaa. Pelkästään siitosmunien luovuttajaksi, ilman sitoutumista säilytysohjelman ehtoihin, ilmoittautui kymmenkunta tilaa.

Kooste kyselyn annista - Liite 1.

Säilytyssojimus ja tilakohtaiset säilytysuunnitelmat

Lähetettyjen vastausten pohjalta laadittiin alustavat tilakohtaiset säilytysuunnitelmat, jotka lähetettiin tiloille sopimusohjan liitteenä. Sopimukset palautettiin allekirjoitettuna MTT:lle ja toinen niistä lähetettiin aikanaan takaisin säilyttäjätalalle MTT:n hyväksynnän kera. Rekisteröintikaavakkeen palauttamisen myötä tila tulee mukaan tiedotteisiin ja toisaalta sitoutuu sopimuksen ehtoihin. Tavoite on tehdä säilytysohjelmasta elävä, kasvava verkosto. Ajantasalla olevasta rekisteristä on aina saatavissa tiedot kulloisistakin maatiaiskan kasvattajista ja säilyttäjistä. Sopimusehdot pyrkivät ohjaamaan maatiaiskanpitoa tiloilla siten, että säilytysohjelman tavoitteet saavutetaan. Siksi niihin sisältyy ehtoja, joilla pyritään toisaalta saamaan ohjelmaan jatkuvuutta (neljän vuoden pitovelvollisuus), toisaalta edistämään eläinaineksen puhtaana säilymistä (muun siipikarjan pidon rajoitus). Tilaluokitus suo kuitenkin mahdollisuuden yksilölliseen joustoon. Olemme tehneet alustavan ehdotuksen kunkin tilan luokituksesta. Tämän ehdotuksen tila voi joko hyväksyä palauttamalla sopimuksen, jonka liite tilakohtainen säilytysuunnitelma on, tai esittämällä muutoksia ehdotukseen perustelujen kera. Tilaluokitus - Liite 2.

Ketjuperiaate

Maatiaiskanojen pidon toivotaan yleistyvän 4H-järjestön vasikkaketjun tavoin. Ketjunlenkkeinä toimivien kananpitäjien tulee lisätä eläinainesta säilyttäen niiden geeniperimän monimuotoisuus välttämällä myös kantojen enempää risteyttämistä. Ellei tilan kana-aines täytä maatiaiskan tuntomerkkejä, tulee tilalle hankkia hyväksytyä kanakantaa rekisteriin mukaan pääsemiseksi. Tila voi joko ostaa ne itse poikasina hyväksytyä kana-ainesta myyväältä tilalta (osoitetietoja saatavana projektihenkilöiltä), tai vastaanottaa siitosmunia jo hyväksytyltä tilalta projektivaroin. Tämä edellyttää hautomakonetta ja taitoa sen käyttämiseen. Pienen omatarvekanalan eläinaineksen lisääminen onnistuu usein myös kanan hautomana, mutta viimeistään toisena vuotena kanta on saatava lisääntymään tavalla tai toisella, ellei kana niin kone.

Siitosmunia vastaanottaneelle tilalle muodostuu myös luovutusvelvollisuus. Sen tulee antaa seuraavana vuonna jollekin toiselle alkavalle tilalle siitosmunia. Vastaanottajatilalle tulee myös ryhtyä säilyttäjäksi ja täyttää sopimuksen ehdot. Seuraavana vuonna luovuttaa tämä tila taas eteenpäin siitosmunia jne. Luovutuksen jälkeen tila voi vapaasti myydä lisäämäänsä eläinainesta, kuitenkin siten että myyjän tulee huolehtia eläinaineksen puhtaudesta ja saattaa myös ostaja tietoiseksi tavoitteista, joihin säilytysohjelma pyrkii. Tämä tapahtuu sekä suullista että kirjallista tietoa jakamalla. Tiloille tullaan tätä varten toimittamaan jakeluun soveltuvaa materiaalia.

Tilakäynnit

Poikastuotantoa myyntiin harjoittavat tilat ovat avainasemassa maatiaiskan puhtautta vaalittaessa. Poikastuotantotiloilla pyritään käymään kahdestakin syystä. Ensimmäinen kanakannan tarkistamiseksi sekä tutustumassa niiden tuotantoketjun eri vaiheisiin. Jos poikastuotantotilalla on useampia maatiaiskanakantoja, tulisi niiden tunnistaminen perustua muuhunkin kuin aistihavaintoihin, lähinnä siitoseläinten siipimerkintään untuvikkona. Muilla kuin poikastuotantotiloilla käydään tarpeen mukaan, käynneistä sovitaan aina etukäteen.

Salmonellatodistus

Poikastuotantoa harjoittavilta tiloilta edellytetään todistusta siitoskauden alussa otetusta salmonellanäytteestä. Todistus liitetään syksyllä annettavaan vuosiraporttiin. Näyte tulisi ottaa kevätpuolella haudontojen aikaan. Kunnan eläinlääkintä- ja terveystarkastusviranomaiset antavat ohjeita tarvittaessa. Yhteisnäytteen saa ottaa itsekin ja toimittaa lähimpään elintarvikelaboratorioon. Kustannusarvio n. 100-150 mk / kerta, paikkakunnasta riippuen.

Rekisteri

Säilyttämissopimuksen tehneet tilat kirjataan rekisteriin, josta löytyvät niin nykyiset poikastuottajat kuin eri kanakantojen löytäjätkin, sikäli kuin nämä on voitu jäljittää. Vain rekisteröimällä tiedot kanakannoista ja säilyttäjistä mahdollisimman pitkältä ajalta saamme kattavan tietokannan löytäjistä nykypäivään. Rekisteriä ylläpitää Maatalouden tutkimuskeskus MTT Jokioisilla. Rekisteri palvelee sekä tämän päivän käytännön elämää että alan tutkimusta. Ajan tasalla olevan tiedon varmistamiseksi toivotaan tilojen kohdalla tapahtuvista muutoksista ilmoitettavan ensi tilassa. Rekisteritietoja lähetetään pyynnöstä niin yksityisille henkilöille kuin lehdistölle ja neuvontaym.järjestöillekin. Viimeisin päivitetty versio rekisteristä, liite 4.

Tieto on valttia

Peruskananhoidon niksit ovat useimmilla mukaan lähteneillä jo hallinnassa. Lisäoppia kaivattaneen kipeimmin haudonnan ja kukonkasvatuksen suhteen. Ensiapua tähänkin löytyy ainakin kirjastosta. Useimmat 1900-luvulla ilmestyneet kananhoito-oppaat käyvät näitä asioita läpi varsin seikkaperäisesti. Kirjoja on vain osattava kysyä tiskiltä, sillä ne on usein siirretty tilan puutteen vuoksi varastoon. Yleisohjeita säilyttämisestä - Liite 3.

Maatiaiskanakyselyn tulokset 30.4.1998

Liite 1.

Kanakysely kirjeitä lähtenyt 7.4.98 n. 80 kpl
30.4.98 mennessä vastauksia 38 kpl

Osoitelähde Alkuperäisrotujen kasvattajien osoitetiedot, MTT
Heli Koskivainion maatiaiskartoitus, MTT 1993
Ojanteen kanalan maatiaisasiakasrekisteri

Vastanneista

18 kpl	haluaa ketjuun pioneeritilaksi ja tilalla on jo maatiaiskanoja
9 kpl	ei voi tai halua sitoutua, mutta myy mielellään siitosmunia
5 kpl	on muita kanoja ja haluaa siirtyä maatiaisiin
1 kpl	ei ole kanoja tällä hetkellä, mutta haluaa mukaan ketjuun
5 kpl	on kiinnostunut, mutta ei voi lähteä mukaan

Kanakantojen alkuperä

Monella vastaajalla on eläimiä useammasta kuin yhdestä maatiaiskanakannasta. Lukumäärät ovat suuntaa antavia, eläinmääriä ei kysytty kyselyssä tarkemmin. Kantojen nimitys perustuu tässä omistajan ilmoitukseen.

kanta	tiloja	kanoja (arvio)
satakuntalainen kanta**	9 kpl	300 - 500
Alhon kanta	3 kpl	100 - 200
kiuruveteläinen kanta	4 kpl	50 - 150
piikkiöläinen kanta	1 kpl	25 - 50
luumäkeläinen kanta	1 kpl	30 - 50
peräseinäjokelainen kanta	1 kpl	40 - 50
hämäläinen kanta	1 kpl	..30 - 50
Valkeakoskelta saatu kanta	2 kpl	tästä
Iittalasta saatu kanakanta	2 kpl	eteenpäin
Kinkomaan Salosen kana	1 kpl	määrät
A.Rokkanen, Kaarina	1 kpl	vähäisiä
pohjoiskarjalainen kanta	1 kpl	
itäsuomalainen kanta	1 kpl	

** Kesällä -98 on selvinnyt, että kyseessä on pääasiassa Savitaipaleen kana.

Tilakäynnit

Poikastuotantoa myyntiin harjoittavat tilat ovat avainasemassa maatiaiskan puhtautta vaalittaessa. Poikastuotantotiloilla pyritään käymään kahdestakin syystä. Ensinnäkin kanakannan tarkistamiseksi sekä tutustumassa niiden tuotantoketjun eri vaiheisiin. Jos poikastuotantotilalla on useampia maatiaiskanakantoja, tulisi niiden tunnistaminen perustua muuhunkin kuin aistihavaintoihin, lähinnä siitoseläinten siipimerkintään untuvikkona. Muilla kuin poikastuotantotiloilla käydään tarpeen mukaan, käynneistä sovitaan aina etukäteen.

Salmonellatodistus

Poikastuotantoa harjoittavilta tiloilta edellytetään todistusta siitoskauden alussa otetusta salmonellanäytteestä. Todistus liitetään syksyllä annettavaan vuosiraporttiin. Näyte tulisi ottaa kevätpuolella haudontojen aikaan. Kunnan eläinlääkintä- ja terveystarkastusviranomaiset antavat ohjeita tarvittaessa. Yhteisnäytteen saa ottaa itsekin ja toimittaa lähimpään elintarvikelaboratorioon. Kustannusarvio n. 100-150 mk / kerta, paikkakunnasta riippuen.

Rekisteri

Säilyttämissopimuksen tehneet tilat kirjataan rekisteriin, josta löytyvät niin nykyiset poikastuottajat kuin eri kanakantojen löytäjätkin, sikäli kuin nämä on voitu jäljittää. Vain rekisteröimällä tiedot kanakannoista ja säilyttäjistä mahdollisimman pitkältä ajalta saamme kattavan **tietokannan** löytäjistä nykypäivään. Rekisteriä ylläpitää Maatalouden tutkimuskeskus MTT Jokioisilla. Rekisteri palvelee sekä tämän päivän käytännön elämää että alan tutkimusta. Ajan tasalla olevan tiedon varmistamiseksi toivotaan tilojen kohdalla tapahtuvista muutoksista ilmoitettavan ensi tilassa. Rekisteritietoja lähetetään pyynnöstä niin yksityisille henkilöille kuin lehdistölle ja neuvontaym.järjestöillekin. Viimeisin päivitetty versio rekisteristä, liite 4.

Tieto on valttia

Peruskananhoidon niksit ovat useimmilla mukaan lähteneillä jo hallinnassa. Lisäoppia kaivattaneen kipeimmin haudonnan ja kukonkasvatuksen suhteen. Ensiapua tähänkin löytyy ainakin kirjastosta. Useimmat 1900-luvulla ilmestyneet kananhoito-oppaat käyvät näitä asioita läpi varsin seikkaperäisesti. Kirjoja on vain osattava kysyä tiskiltä, sillä ne on usein siirretty tilan puutteen vuoksi varastoon. **Yleisohjeita säilyttämisestä - Liite 3.**

Kantatila ja Kantatila-kunniajäsen

Tilat, joilla on ansiokkaasti jopa vuosikymmeniä säilytetty yhtä tiettyä maatiaskanakantaa tulevat saamaan **Kantatila**-maininnan. Heidän tähänastinen toimintansa on osoitus siitä sitkeydestä ja määrätietoisuudesta, jota säilytystyö edellyttää. Ilman heidän työtään meillä ei tänä päivänä olisi mitään säilytettävää. Kananpidon alkutaipaleelta on tärkeää kirjata ylös kaikki vaiheet kannan löytämisestä alkaen. Vaikka säilytystyö tilalla esim. korkean iän vuoksi olisi loppumassa, tulee tila säilymään rekisterissä **Kantatila-kunniajäsenenä**, maininnalla toiminnan loppumisesta. Näin muodostuu rekisteristä tietokanta, jonka avulla pystytään jatkossakin selvittämään kantojen polveutumista. Kanan kannan säilyminen jatkossa tulee kuitenkin ennen toiminnan lopettamista olla turvattu uudessa sijoituspaikassa Kantatila-kunniajäsenen nimen saamiseksi. Uusi sijoituspaikka yllennetään neljän rekisterissä olovuoden jälkeen Kantatilaksi. Kantatilan eläimiä tulee pyrkiä lisäämään vuosittain.

Poikastuottajat

Poikasia myyntiin tuottavilta tiloilta edellyttämme selkeitä ratkaisuja ehtojen täyttämiseksi. Poikastuotantoa myyntiin harjoittaville tiloille tehdään aina tilakäynti, jossa käydään tuotantoketjun eri vaiheet läpi paikan päällä. Useamman eri kanakannan pitäjillä vaatimusten täyttäminen edellyttää erityistä huolellisuutta. Nämä tilat tulevat jatkossa saamaan Maatiaiskan poikastuottajanimen, joka antaa asiakkaalle varmuuden kana-aineksen laadusta. Jos tilalla nyt on useita kantoja säilytyksessä, tulee harkita, kannattaisiko keskittyä yhteen kantaan. Tällöin tulisi valita se kanta, joka on uhanalaisin. Poikastuottajan tulee pyrkiä hankiutumaa eroon määrittelemättömästä kana-aineksesta. Siitoseläimiä tulee vuosittain lisätä. Poikastuottajilta edellytetään vuosittain salmonellatodistusta.

Säilyttäjätilat

Niissä kohteissa, joissa maatiaiskanaa pidetään tuotantokanana, joko omaan tarpeeseen tai esim. suoramyyntiä varten, pyritään eläinaines saattamaan ehdot täyttäväksi siten, että eläimet ovat maatiaisalkuperää. Mikäli tilalla on useita maatiaiskanakantoja, tulee harkita, kannattaisiko keskittyä yhteen. Tällöin tulisi suosia uhanalaisimpia kantoja. Säilyttäjätilan tulee pyrkiä hankiutumaan eroon määrittelemättömästä kana-aineksesta. Eläimiä tulee vuosittain lisätä.

Muut

Kaikkiin yhteydenottoihin maatiaiskanoista pyrimme antamaan vastauksen, ohjeita ja neuvoja, esim. osoitetietoja poikastuottajista, vaikka kysyjä ei pyrikään mukaan rekisteriin tai edes harjoittamaan ympärivuotista kanalatoimintaa. Vain jatkuvalla valistuksella joka portaassa edistetään maatiaiskan säilymistä ja pidon lisäämistä. Tiloille tullaan toimittamaan kirjallista materiaalia jakeluun.

Yleisohjeita säilyttämiseen

Liite 3.

Tilat, joilla jo on maatiaiskanoja

Lisätkää ensisijaisesti oman kanakantanne eläimiä
Lisätkää eläinmäärää mahdollisuuksien mukaan
Hyödyntäkää kanojen hautomahalut
Jättäkää paljon kukkoja (joka neljäs tai viides eläin kukko)
Mahdollisimman vähän valintaa värin tai minkään muun ominaisuuden mukaan
Useista kanakannoista uhanalaisin on arvokkain säilyttää
Keskittyminen yhteen kantaan ehkäisee risteytymistä
Määrittelemättömät kannat pyrittävä tarkastamaan
Yksittäiset eritotuiset yksilöt eivät nosta maatiaistilan imagoa säilytyspaikkana

Poikastuottajat, Kts. edelliset kohdat, lisäksi:

Varautukaa kysynnän kasvuun lisäämällä siitoseläinten määrää
Mikäli tilalla on useita kanakantoja, pelkkä silmämääräinen tunnistaminen ei riitä, vaan untuvikot on siipimerkittävä heti syntymän jälkeen
Salmonellanäytteenotto tutuksi kunnan eläinlääkäriltä tai terveystarkastajalta (näytteen voi ottaa itse ja toimittaa elintarvikelaboratorioon, kustannus n. 100-150 mk)

Tilat, jotka siirtyvät maatiaiskanoihin

Entiset eläimet voidaan pitää tuotantokauden loppuun asti
Uusi kanakanta toimitetaan tilalle siitosmunina (hautomakone) tai ne voi hankkia poikasina
Poikasena ostettaessa eläimet on hankittava mahdollisimman nuorena (6-8 viikk.)
Lisäämisen varmistamiseksi hoitajan tulee perehtyä haudontaan.
Maatiaiskanojen pitäjän tulee paneutua myös kukkopoikien kotitarvekasvatukseen ja teurastukseen (kukkoja syntyy aina noin puolet eläimistä)
Kanala ei pidä ensimmäisenä vuotena pyrkiä täyttämään (täytösaste esim. 60%), koska maatiaiskanat elävät kauan ja laumassa voi olla useita sukupolvia.

Sopeutumisen jatkumisen takaavat olosuhteet

Lattiakanala, 4 kanaa / lattia-m²
pehkualustaa vähintään 1/3 lattiapinta-alasta, orret, pesät
Ulkoilumahdollisuus
Monipuolinen viljapohjainen ravinto
Alhainen lämpötila talvella
Lepokausi pimeimpään vuodenaikaan (valon määrä säätelee)

Palautettuasi sopimuskaavakkeen, saat jatkotiedotteen, jossa mm. lisää hoito-ohjeita.

Ohjeita kananhoitoon ja säilyttämiseen, jatkuu...

Miten saan kanani hautomaan / olemaan hautomatta

Vuosiraportista 1998 ilmenee, että 23 säilyttäjää on käyttänyt omaa tai lainahautomakonetta. 21 ilmoittaa kanan hautoneen poikaset. Muutama käyttää luontevasti molempia menetelmiä tilanteen mukaan. Ne kymmenkunta, joista ei ole tätä tietoa, ovat pääasiassa uusia kananpitäjiä, hankkineet ensimmäiset poikaset kesällä 1998 ja lisäys tulee jatkossa perustumaan kanan hautomiseen. Ei pidä surra, jos tämä ei heti onnistu. Parin-kolmen vuoden ikäiset kanat ovat mitä parhaita hautojia. Kun mennään 3-4 vuoden ikäisiin, alkaa siitosmunien laatu kärsiä ja lopputulos on aina epävarmempi.

Poikasten hautominen kanan alla on pienkanalassa se luonnollisin ja vaivattomin tapa. Vaivattomin siksi, että emo pitää poikaset kuoriutumisen jälkeen lämpimänä, suojelee vaaroilta, näyttää mallia, miten syödään ja käyttäydytään muutenkin kanamaisesti. Emokanan ja hoitajan ajatukset haudonnan ajoituksesta vain harvoin osuvat yhteen. Haudonnan luonnollisin ajankohta olisi maaliskuun huhtikuulla, tällöin poikaset varttuvat kesän kuluessa nuorikoiksi, joiden muninta alkaa elo-syyskuulla.

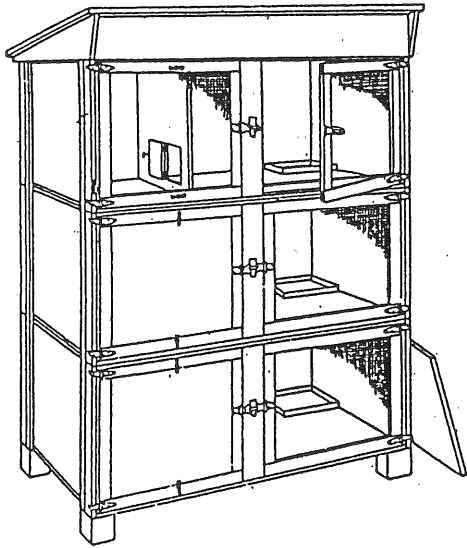
Luonnonlinnutkin hautovat pääasiassa keväällä, ja mistä johtuneen tipujen liittyminen pääsiäisen teemaan? Haudonnan koneellistuttua 1900-luvulla, ei kanojen ole juuri tarvinnut tai annettu hautoa. Nykyjalosteilta tämä taito on pyritty karsimaan tarpeettomana. Meille maatiaiskan säilyttäjille tuo taito on kuitenkin nyt tarpeen. Miten kanan hautomisesta ennen neuvottiin? *(Suluissa kursivoituna kommentteja á la Tarja.)*

'Aloitus kanain kaswattamiseen' vuodelta 1878.

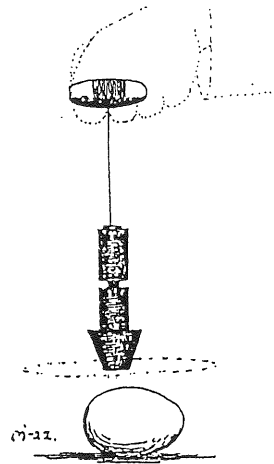
Munain valinta. Hautomista varten valitaan parhaiten vuoden vanhan kanan munia, joka on paritettu nuoren kukon kanssa. Munat eivät saa olla 20 päivää vanhempia, niiden tulee, aurinkoon päin pidettyinä olla kirkkaasti läpinäkyviä ja ne eivät saa pysyä veden päällä. *(Siitosmunia ei suositella säilytettävän 10-14 vuorokautta pidempään).*

Pesäin laittaminen. Paraita pesiä ovat kanan kokoiset pajuwasut. Ne ovat harvaksi kudottavat, että läpäisevät ilmaa, ja kankaalla peitettävät, walon ja kolinan poissulkemiseksi. Sisältä ne varustetaan hyvin kuivilla heinillä, myöskin rohtimilla eli tappuroilla tahi waaterepaleilla, ja ne asetetaan kanahuoneesta erilleen johonkin kuiwaan paikkaan, joka on siitä etelään päin sekä tarpeeksi suojeltuna muurahaisilta ja muilta eläimiltä. *(Kannettavat, siirrettävissä olevat pesälaatikot ovat käteviä. Niissä emo munineen voidaan viedä eri tilaan häiritsemättä sen hautomisrauhaa. Onpa joku uhrannut vanhan piironginkin hautoville kanoille pesiksi.)*

Hautowa kana. Vanhat kanat hautovat ahkerampaan kuin nuoremmat. Tähän toimeen valitaan turpeimmat kanat, joilla on enin höyheniä ja jotka vähemmin pelkäävät ihmisten lähestymistä. Kanat, jotka tahtovat hautoa, munivat päivittäin munan, useasti kaksikin *(Kahden munan päivävauhti ei liene mahdollista, koska yhden munan kehitys keltuaisesta valmiiksi munaksi kestää 25 tuntia.)* Että niissä nousee poikasen tekemisen halu, huomataan siitä, kun lakkaavat munimasta ja melkein alinomaa kotkottavat. Ne oivat käwellesään levottomia ja istuskelewat kaikkein munain päälle, joita tapaawat; niiden vatsa tulee tulikumaksi ja siitä lähtevät höyhenet. Silloin ne itsestään menevät niitä varten laitettuihin wasuihin.

Kuva 135. Kerrosittain n. s. kaappimalliin sovitettuja kanojen hautomispesää.

Kuva 130. »Sexometria», englantilainen patentti. Kojeen pitäisi näyttää heilunnallaan munan yläpuolella, mistä munasta tulee kana, mistä kukko. Jos heiluri kiertää munan päällä ympyrää, pitäisi munasta tulla kananpoikanen, jos taas ellipsin muotoista rataa, olisi se kukko-poikanen, ja jos heiluri pysyy paikoillaan, sanotaan munan olevan siitämättömän. — Uskoon ken tahtoo!

Kuvat Mikko M. Ilkan Kananhoitokirjasta vuodelta 1934.

Mikko M. Ilkka: Kananhoitokirja, 1934:

Hautomahalu ilmenee sillä tavalla, että kana makailee päiväkaudet pesässä, on äreä toisten kanojen lähestyessä ja alkaa "klukuttaa", s.o. äänтелеe: "kluk, kluk, klukuk". --- Ruuaksi annetaan hautovalle kanalle joko ohria tahi ohrasuurimoita ja vähän vihanneksia sekä juomaksi raikasta, ei kuitenkaan kylmää vettä. (*Viljapainotteinen ravinto edistää nykykokemuksenkin mukaan hautomishaluja*).

Aloituspöytä, 1878 jatkaa: Jos mieluummin tahdotaan antaa kanain yhä edelleen munia kuin hautoa, suljetaan se yksistään erilliseen häkkiin, joka on asetettu pimeään ja kolinasta etäiseen paikkaan, jolloin niiden hautomahalu häviää. (*Toinen vanha konsti on kastella kanan takapäätä kylmään veteen ja laittaa kana pärekorissa killumaan ilmaan*).

Jos taas tahdotaan hautowia kanoja, niin on useita keinoja niiden pakottamiseen siihen.

1. Jätetään useampia munia yhteen, että kanat itsestään jäisivät niiden päälle.
2. Ruokitaan kanoja hampunsiemenillä niin kauvan, ett'eivät enää muista mennä ulos ruokaa etsimään.
3. Juowutetaan ne wiiniin kastetulla leiwällä, ennenkuin pannaan munain päälle.
4. Nypitään höyhenet mahan alta ja suomitaan sitte nokkoisilla, josta niille käy mieluisaksi munain raikas wiileys, joiden päälle ne pannaan. Näin woipi saada yksin wanhat kukotkin ja salwotut kukot (=kivekset poistettu) munia hautomaan; ne hoitawat sitte kananpoikia yhtäläisellä huolella kuin kanakin.

Hautowa kana: Hyvä kana hautoo niin uutterasti, että usein ennen kuolee nälkään, kuin ruokaa hakeakseen jättää munat. Sen tähden on laitettava, että se kolme kertaa päivästä menee ulos sekä syömään että itseänsä wistikemään. (*Kertakin päivässä riittää*.) Sen poissa ollessa otetaan rikkinäiset tahi kylmät munat pois; tarkoin on warominen, ett'ei toisia munia käännellä, sillä sen tekee kana itse. (*Ei haittaa vaikka kääntyvätkin*). Vielä parempi on, jos sille joka päivä pannaan

ruokaa ja wettä, niin että woi syödä pesästä lähtemättä. Hywin tarkoituksenmukaista on koko hautomisaikana ruokkia kanaa wiiniin ja weteen kastetulla, hywin tehdyllä leiwällä.

Mikä eteen kukkojen kanssa?

Syntyvistä poikasista puolet on kukkoja. Pienestä yhden kanan hautomasta katraasta woi tosin parhaimmillaan olla kahdeksan kymmenestä kukkoja. Mutta oli Jukolassakin poikia seitsemän, silti koko lajia katsoen jakautuma on kuitenkin lähes puolet ja puolet. Kukaan ei ole vielä keksinyt keinoa erottaa siitosmunista sukupuolta, vaikka yrityksiä on ollut. Munan muodosta tai munan päällä narussa kieputettavan sormuksen tai neulan liikeradasta päättelemällä on uskottu kanan aihion sisältävien munien löytyvän. Ja löytyyhän niitä, 50 prosenttin todennäköisyydellä.

Isoissa hautomoissa untuvikkojen sukupuoli tutkitaan syntymän jälkeisenä päivänä ja kukkojen elonkaari jää kovin lyhyeksi. Meillä ei ole maatiaiskanalassamme sen paremmin taitoa kuin haluakaan tähän. Kanan hautomasta poikueesta saattawat kaikki kukot tulla tarpeeseen, jos niitä on alle puolet. Jokaiseen ikäluokkaan jätetään ainakin yksi kukko. Isoissa poikueissa tai koneellisesti haudottaessa kukkoja saattaa olla kymmeniä ja enemmänkin. Kukot alkawat erottua kanoista 3-4 viikon iässä. Kukot ovat kookkaampia (tukevammät jalat, isompi ja paksumpi harja ja 'maskuliinimpi' olemus) jo syntyessään, mutta siinä vaiheessa ei erottelua kannata yrittää tehdä, koska ensimmäisen kuukauden ravinto ja lämpö saa olla sama molemmille. Kokoeron kasvaessa ja kukkomaisten piirteiden korostuessa kananpoikaset ovat kuitenkin vaarassa jäädä alakynteen. Tällöin ylimääräkukot on syytä saada eri tilaan, jonka jälkeen niille aletaan antaa myös eri ravintoa. Kanojen kanssa samassa saawat kasvaa ainoastaan ne kukot, jotka on tarkoitus jättää olemaan.

Tämän tiedotteen lopussa on moniste lehtijutusta (Omavarainen maatalous 3/1993), jossa kukkojen teuraskasvatuksesta kerrotaan. Jokin tieto jutussa saattaa olla vanhentunut, mutta perusasiat eiwät.

Ihmisen ja eläimen yhteiselo

Toiset eläimet ovat lemmikkieläimiä, toiset hyötyeläimiä, yhtä kaikki, hoitajan velvollisuus on edistää niiden terveyttä ja hyvinvointia sekä kohdella niitä hywin. Eläintenhoidossa tulee myös huomioida kunkin lajin lajikohtaiset tarpeet. Eläintenpito on aina jonkinasteista hyväksikäyttöä. Ihminen on kesyttänyt eläinlajeja kotieläimiksi ja me määräämme niiden päivärytmistä, elämän laadusta ja kestosta. Suurin osa kukkopojoista on 'ylimääräisiä', mutta ne voidaan kuitenkin kasvattaa paistikukoiksi. Nämä kukot ovat meille hyödyksi, mutta toisaalta niiden hyvinvoinnista huolehdittiin niiden elinaikana. Myös lemmikkieläinten kanssa saatetaan joutua jonakin päivänä sellaisen tilanteen eteen, että hoitajan paras palvelus eläimelle on lopettaa sen kärsimykset. Eläin woi jäädä auton alle, se woi joutua ketun, koiran tai lajitoverinsa raatelemaksi. Osaatko toimia silloin?

Rehutietoutta

Yleisin rehustusvaihtoehto vuosiraporteissa oli teollinen valmisrehu ja sen lisäksi wiljaa kokonaisuena (kaura+ohra) ja kotitalousjäte sekä kesällä kanojen ulkoa löytämä ravinnon lisä. Myös perunaa ja 'vihantaa' (vihanneksia, rikkaruohoja, säilörehua) annettiin useilla tiloilla. Ostorehujakin on monenlaisia. Osaatko pyytää kauppiaaltsi oikeanlaista rehua, ettet saa sitä mitä varastossa sattuu olemaan? Rehua ostaessa on myös tärkeä tarkastaa rehun päiväyksen voimassaolo

vakuustodistuksesta, joka on joko liimattu pussin kylkeen tai ommeltu säkinsulkijaompeleeseen mukaan. Säilytä todistus.

Taulukko 4. Kananrehujen jako käyttöiän mukaan

Rehun nimi	Käyttöikäsuositus
poikasrehu	0 - 6 viikon iässä olevat poikaset
kasvatusrehu	6 - 18 viikon iässä olevat nuorikot
munitusrehu	yli 18 - viikkoiset

Taulukko 5. Kananrehujen jako käyttösuosituksen mukaan

Rehun nimi	käyttösuositus
täysrehu	yksinomainen rehu
puolitiiviste	puolet muuta (vilja, ape ym.)
tiiviste	sekoitus jauhettuun viljaan ohjeen mukaan

Aina esillä pidetään vettä, kanankalkkia ja karkeaa soraa.

Poikas- ja kasvatusrehusäkin kyljessä saattaa olla myös kirjaimet CC. Tämä rehu sisältää kokkidioosin (suolistosairaus) puhkeamista ehkäisevää kokkidioostaattia. CC-rehua ei pienkanalassa tarvita, joten pyytäkää rehu ilman CC-leimaa. **Muniville ei CC-rehua saa edes antaa, koska se kertyy muniin.**

Untuvikoille siis poikasrehua, jonka lisäksi voi kyllä 2-4-viikon iästä alkaa varovasti antaa muutakin syötävää. Voikukan lehdet tai spagetti-makarooniruuan loppu kiinnostaa heti. Spagetin olomuoto ilmeisesti laukaisee madonpyydystämistoiminnot? Lisäruokaa annetaan alussa siis vain totuttelun takia. Toisaalta, maatiaiskan sopeutumisen jatkumisen kannalta kotoisen ravinnon suuri osuus on eduksi.

Viisivuorokkoisille voi jo alkaa antaa kokonaisia jyviä (kauraa), alkaen aivan pienestä määrästä. Karkean soran (raekoko 2-3 mm) saanti tulee tätä ennen varmistaa. Sora toimii poikasen lihasmahassa viljan jauhinkivinä, koska kanalla ei ole hampaita. Kasvatusrehuun siirtyminen tapahtuu vähitellen. Siirtymäajankohta ei ole kovin tarkka. Jos poikasrehu loppuu viiden viikon iässä, kannattaa siirtyä kasvatusrehuun silloin. Jos poikasrehu kestää kymmenen viikon ikään, annetaan sen lisäksi vain runsaammin muuta ravintoa. Muuttuva tekijä eri rehuissa on valkuaisen määrä. Poikaset ja munitarvitsevat enemmän valkuaista kuin kasvavat nuorikot.

Kestopehku

Lehmien aluset vaihdetaan joka lypsykerran yhteydessä, miksei kanojenkin kanssa voisi tehdä samoin? Kakat lapioon ja lantalaan, kevyt kuivitus - sama uudestaan joka päivä. Puhtaan kananlannan kanssa tekemisissä olleet tietävät, miten tahraavaa ja aromikasta se voi olla. Siksi keksittiin kestopehku, joka imee kosteuden ja hajun itseensä alkaen lopulta pieneliötoiminnan ansiosta 'palaa'. Runsaasti lantaa sisältävän, onnistuneen kestopehkun sisäinen lämpötila voi nousta jopa 60-asteeseen, niin että siihen hautautunut muna kypsyy. (Hyvä syy olla varovainen lattiamunien kanssa). Lämpö tuhoaa myös lannan pieneliöitä sekä lämmittää kanalaa. Hyvä

ilmanvaihto varmistaa liikakosteuden poistumisen pehkusta. Kanala saa olla melko viileä, kunhan ei muodostu vetoa.

Kestopehku perustetaan mieluiten keväällä. Hyvä ajankohta on ilmojen lämmentyä, kun kanat päästetään jo ulos. Pesät ja orret viedään pihalle vesipesuun (radikaalimpi menetelmä on polttaa ne ja rakentaa uudet tilalle, sillä juuri näissä rakenteissa asustavat kanojen ulkoloiset). Vanha lanta kärrätään ulos, tilat vähintään kuivapuhdistetaan hyvin, ellei vettä voida käyttää vapaasti. Ikkuna pestään. Kalkitus lisää valoisuutta, muttei ole mitenkään välttämätön. Hyvä läpituuletus, joka kuivattaa pinnat. Uudet kuivikkeet sisälle. Ellei kanoille ole toista tilaa, johon ne voidaan siirtää, tämä on pienkanalassa mahdollista tehdä päivässä. Kanat suljetaan ulos aamulla ja päästetään puhtaille pehkuille illalla. Jos karsinoita on useita, voidaan edetä karsina kerrallaan alkaen takimmaisesta.

Kestokuivike 'rakennetaan' sen mukaan mitä aineita on saatavana: kutterinpurua (maatuu hitaasti kompostissa), olkea (lyhyeksi silputtuna), sahanpurua, kuivia lehtiä pihalta, turvetta (hyvä imukyky, mutta yksinomaisena kuivikkeena paakkuuntuu). Pitkä heinä alkaa mädätä, eivätkä kanat pysty kuopsuttamaan sitä. Tarkista, ettei sahatavaraa ole käsitelty millään lahonestoaineilla. Kestopehkun rakennusaineiden on oltava kuivaa ja lyhyttä tavaraa, juuri muuta laatuvaatimusta niille ei aseteta. Mitä useammasta aineesta kestopohku kootaan, sitä parempi. Valmiin pehkukerroksen tulee olla 50-60 cm paksuinen ennen tallaantumista. Vanha tapa heittää jyvät pehkuihin juontaa juurensa ajatuksesta, että kanat jyviä etsiessään samalla kuohkeuttavat pehkua. Kuivassa, kuohkeassa pehkussa kanat myös kylpevät mielellään.

Pieneliötoiminnan käynnistyminen vaatii happea ja lämpöä. Siksi perustetaan kestopohku keväällä ja ja pidetään kanalassa hyvä ilmanvaihto talvellakin. Jos eläintiheys on korkea, saattaa hoitaja joutua tarttumaan talikkoon keskitalvella. Lanta kootaan keoiksi keskelle karsinaa, kanat hoitavat kyllä levityksen. Kuiviketta voi myös joutua lisäämään, jos sen imukyky ei ole riittänyt. Pehkua ei pidä poistaa talvipakkasilla, koska tällöin kanala jäähtyy, eikä uusi kuivike lähde 'toimimaan' kylmässä.

Kanalan kosteusolojen vaikutus höyhentymiseen

Munivat kanat viihtyvät viileässä ja vedottomassa kanalassa, jonka ilma kestopohkun ansiosta pysyy kuivahkona. Poikasia kasvatettaessa tarvitaan lämpöä, vastasyntyneillä untuvikoilla peräti 32-36°C (ellei kyseessä ole emonsa alla kasvavat poikaset, jotka menestyvät alhaisissakin huonelämpötiloissa). Poikasten höyhenpeitteen kehittymiselle on kuitenkin eduksi, ettei korkeita lämpötiloja pidetä liian kauaa. Lämpötilaa lasketaan 1-2 astetta viikossa, siten että 8-10-viikon kuluessa saavutetaan normaali kanalalämpötila, alle 20°. Liian korkea lämpötila ja siitä johtuva kanalailman kuivuus saattavat yhdessä tehdä sen, että poikasten höyhentupet kuivuvat, eikä höyhenpeite kehity normaalisti, varsinkaan selkäpuolella. Yhden höyhenkerran tuhoutuminen tietää pysyvää kosmeettista haittaa, mutta ellei se näytä vaivaavan kanoja, hoitajan ei asiasta kannata välittää. Sulkasadon jälkeen tai kanan tultua hautomakuumeeseen höyhenpeite korjautuu. Mutta tämä saattaa tapahtua vasta vuoden parin vuoden päästä.

Kirjallisuutta

(Jos teillä on tiedossanne kanakirjallisuutta, jonka arvelette kiinnostavan muitakin, ilmoittakaa tiedot Tarjalle. Lisään ne listalle.)

Suomalainen maatiaiskana; rotukana vai sekarotuinen? Heli Koskivainion 1993 tekemä erikoistyö maatiaiskanasta. Lisätty materiaalia 1998 käynnistyneen maatiaiskan säilytysohjelman alkuvaiheista, mm. värikopiokuvia eri kanakannoista. MTT:n luvalla painanut Luomukustannus, Mikkeli 1998. Tilaukset puh. 040 503 7627.

Tengvall Helena 1996. *Kanojen hoito - Opas vapaiden kanojen kasvattajille*. Maaseutukeskusten Liitto, puh.09-680 700 / kirjatilaukset. Perustietoa kananhoidosta.

Pystynen Raimo 1992. *Haudontaopas*. Porvoo. (Kirjastoissa on).

Niemelä Tarja: *Omavarainen maatalous*, artikkeleita kanasta, 2/89, 2/90, 2/91, 3/93
Eläinmaailma-lehti, artikkeleita ja kysymyspalsta, toukokuusta 1996 alkaen
(Kirjastoista voi lainata vanhoja vuosikertoja.)

Maatiaiskana Help-Line: tarja.niemela@iter.inet.fi

Muuta tärkeää tietoa

Hautomakoneita vailla olevat, lukekaa *Keltaista Pörssiä*. Tämä lehti on edullisuutensa vuoksi vakiintunut osto/myyntikanavaksi mitä erilaisimmille tavaroille ja tuotteille. Olen laittanut Keltaiseen Pörssiin ostoilmoituksen pienhautomakoneista säilytysprojektin nimissä. Mahdolliset myyntitarjoukset lähetämme eteenpäin niille, joilla on kiinnostusta hautomakoneen ostoon. Ilmoittautukaa Juhalle tai Tarjalle.

Jalkarenkaita ei saa enää ostaa ainakaan Munakunnasta. Sieltä annettiin vihje käyttää muovisia nippusiteitä. Ne ovat riittävän kestävää muovia tähän tarkoitukseen. Side voidaan laittaa jalkaan 2-3 kuukauden iässä. Side jätetään hyvin väljäksi, ettei se missään vaiheessa ala kiristää. Lopuksi siteen 'häntä' katkaistaan pois saksilla. Kireys on löydettävä kerrasta, nippusidettä ei saa auki uudestaan muuta kuin katkaisemalla.